

Σωφρόνης Χατζησαββίδης
Καθηγητής Α.Π.Θ.

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ ΜΕ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ

Η φτωχή μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 βιβλιογραφία, η σχετική με τις μεθόδους διδασκαλίας της νέας ελληνικής γλώσσας ως ξένης, και η μικρή παραγωγή ανάλογου εκπαιδευτικού υλικού εμπλουτίστηκε, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, με μεθόδους και υλικό για τη διδασκαλία της νέας ελληνικής όχι μόνο ως ξένης αλλά και ως δεύτερης γλώσσας. Οι περισσότερες από αυτές τις μεθόδους βασίζονται κυρίως στις αντιλήψεις της δομιστικής προσέγγισης. Παράλληλα ό,τι στοιχείο θετικό υπάρχει σ' αυτό το υλικό αναιρείται πολλές φορές από την τεράστια ποικιλία που παρουσιάζει ο ενδιαφερόμενος μαθητικός πληθυσμός ως προς την ηλικία και ως προς τις γλωσσικές του ανάγκες. Σήμερα μόνο εμπειρικά μπορούμε να μιλήσουμε για τις γλωσσικές ανάγκες των μη ελληνόφωνων μαθητών που ζουν στην Ελλάδα. Μπορούμε να πούμε με κάθε επιφύλαξη ότι υπάρχουν 3 κατηγορίες μη ελληνόφωνων μαθητών στη χώρα μας και αντίστοιχα 3 κατηγορίες γλωσσικών αναγκών.

1^η κατηγορία: αυτοί που δε γνωρίζουν καθόλου ελληνικά πριν έρθουν στην Ελλάδα.

2^η κατηγορία: είναι αυτοί που γνωρίζουν κάποια ελληνικά, των οποίων ο αριθμός είναι σχετικά μεγάλος.

3^η κατηγορία: είναι αυτοί που γνωρίζουν τόσα ελληνικά, όσα και οι συνομήλικοί τους ελληνόφωνοι μαθητές· αυτή η κατηγορία, κατά την άποψή μου, είναι αριθμητικά η μικρότερη.

Και οι τρεις αυτές κατηγορίες μαθητών έχουν την ανάγκη να μάθουν ελληνικά για να μπορέσουν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα του σχολείου, για να επικοινωνήσουν με τους δασκάλους τους, με τους συμμαθητές τους και τους ανθρώπους του ευρύτερου περιβάλλοντός τους, για να μπορέσουν σε τελευταία ανάλυση να κοινωνικοποιηθούν. Για να φτάσουν όμως σε σημείο τέτοιο, ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες τους, δε φτάνει να μάθουν μόνο να διαβάζουν και να γνωρίσουν τη γραμματική της ελληνικής γλώσσας, αλλά πρέπει να καλλιεργήσουν την επικοινωνιακή τους ικανότητα.

Με τις συνηθισμένες μεθόδους διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας γίνεται μια ρυθμιστικού τύπου διδασκαλία, η οποία έχει κέντρο το λογοτεχνικό κείμενο, την καλλιέργεια του γραπτού μόνο λόγου και τη γραμματοσυντακτική ανάλυση της γλώσσας, με συνέπεια να περιορίζεται η γλωσσική διδασκαλία στα όρια της γλωσσικής νόρμας, να μην καλλιεργείται ο προφορικός λόγος των μαθητών και να μην καλλιεργείται η επικοινωνιακή ικανότητά τους.

Η γλώσσα είναι ένα σύστημα γλωσσικών σημείων που εξυπηρετεί την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Ο F. de Saussure υποστήριξε πως η γλώσσα υφίσταται σε κάθε άτομο ως κοινωνικό προϊόν (langue - γλώσσα) και ως ατομικό προϊόν (parole - ομιλία). Το πρώτο αποτελεί κατά κάποιο τρόπο το μηχανισμό, ο οποίος επιτρέπει την παραγωγή του δεύτερου. Αν για το πρώτο αρκεί η συνειδητοποίηση της δομής μιας γλώσσας, πράγμα που γίνεται εντελώς φυσιολογικά κατά την προσχολική ηλικία και αναπτύσσεται περαιτέρω κατά τη σχολική ηλικία και με τη βοήθεια της διδασκαλίας, για το δεύτερο χρειάζεται και η γνώση -και συνειδητοποίηση- και των επικοινωνιακών κανόνων, οι οποίοι καθορίζουν κάθε φορά το λόγο μας. Καταλαβαίνουμε λοιπόν πως δεν αρκεί

μόνο η διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού για να καταστεί ένα άτομο επαρκής ομιλητής μιας γλώσσας· χρειάζεται και γνώση των κανόνων που διαμορφώνουν το λόγο ανάλογα με τις επικοινωνιακές συνθήκες.

Οι γλώσσες χαρακτηρίζονται από ανομοιογένεια και ανομοιομορφία, όπως και η ίδια η κοινωνία. Βέβαια πάντα υπάρχει μια γλώσσα μη στιγματισμένη, η οποία λειτουργεί σε επίπεδο ολόκληρης της κοινωνίας· είναι η γλώσσα της κοινής συνεννόησης. Δεν μπορούμε λοιπόν να εμμένουμε κατά τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας μόνο στη γλώσσα της κοινής συνεννόησης· αυτό βέβαια είναι απαραίτητο στα πρώτα στάδια. Αυτό που κυρίως ενδιαφέρει να καταλάβουμε για τη διδασκαλία είναι η διαφοροποίηση της γλώσσας που προκύπτει από την προσαρμογή του λόγου του καθενός στην κατάσταση επικοινωνίας, γιατί μια γλώσσα είναι το σύνολο των λειτουργικά διαφοροποιημένων γλωσσικών χρήσεων.

Έχοντας υπόψη μας αυτά θα πρέπει να προσανατολίσουμε τη διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας σε μη ελληνόφωνους μαθητές σε μια διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας, η οποία υλοποιείται με τους εξής τρόπους: α) με διδακτικές δραστηριότητες παραγωγής λόγου, β) με την επεξεργασία του λόγου που παράγουν οι μαθητές με σκοπό τη βελτίωσή του και γ) με δραστηριότητες δομής.

I. Διδακτικές δραστηριότητες παραγωγής λόγου

Πρόκειται για μαθήματα, τα οποία αποσκοπούν στην καλλιέργεια ποικίλων γλωσσικών δεξιοτήτων των μαθητών με απώτερο σκοπό να φτάσουν σε σημείο να κατανοούν και να παράγουν με επάρκεια και αποτελεσματικότητα προφορικό και γραπτό λόγο. Οι δραστηριότητες αυτές είναι έτσι σχεδιασμένες, ώστε λαμβάνουν υπόψη τους τα εξής: α) το επίπεδο των μαθητών, β) τις γλωσσικές ανάγκες των μαθητών και γ) τα ενδιαφέροντά τους. Με τις δραστηριότητες αυτές καλλιεργείται ο προφορικός λόγος των μαθητών με συζητήσεις για επίκαιρα θέματα, με σύγκριση του προφορικού λόγου με το γραπτό λόγο κ.ά. Η καλλιέργεια στην κατανόηση γραπτού λόγου γίνεται με τη μελέτη διαφόρων ειδών κειμένων. Η καλλιέργεια στην παραγωγή γραπτού λόγου είναι συχνή. Οι μαθητές καλούνται να γράψουν κάθε φορά κείμενα που θα χρειαστεί να γράψουν στην κοινωνική ζωή τους (επιστολές, αιτήσεις, διαμαρτυρίες, κατάλογοι, διαφημίσεις κτλ.). Η αντιμετώπιση τώρα του γραπτού των μαθητών γίνεται με τη διαδικασία της επεξεργασίας του λόγου, στην οποία θα αναφερθώ παρακάτω. Ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου γίνεται μέσα από τη χρήση της γλώσσας και η ερμηνεία των λέξεων γίνεται με την ένταξή τους μέσα σε συμφραζόμενα, καθώς και με σχηματισμό παράγωγων, σύνθετων κτλ. λέξεων.

II. Επεξεργασία του λόγου που παράγουν οι μαθητές

Πρόκειται για μια διαδικασία, με την οποία επιδιώκεται να αποκτήσουν οι μαθητές τους απαραίτητους αυτοματισμούς, που θα τους επιτρέπουν να παράγουν λόγο γραπτό και προφορικό, προσαρμοσμένο στο κατάλληλο είδος λόγου και στο κατάλληλο επίπεδο ύφους. Η διαδικασία αυτή διενεργείται με πρωτοβουλία του διδάσκοντα και με συμμετοχή όλων των μαθητών. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το γραπτό λόγο, ο διδάσκων επιλέγει ένα ή περισσότερα κείμενα από αυτά που έχουν γράψει οι μαθητές ή οι ομάδες των μαθητών, διαβάζει ολόκληρο το κείμενο στην τάξη και στη συνέχεια αντιγράφει στον πίνακα ή, αν υπάρχει δυνατότητα φωτοτυπικής αναπαραγωγής, το δίνει στους μαθητές του φωτοτυπημένο. Μετά την παρουσίαση του κειμένου ο διδάσκων καλεί τους μαθητές του να επισημάνουν τυχόν ορθογραφικά, εκφραστικά και άλλα λάθη και να προτείνουν

τροποποιήσεις και αλλαγές του κειμένου, ώστε να γίνει πιο κατάλληλο και πιο αποτελεσματικό για την περίσταση επικοινωνίας. Με τη διαδικασία αυτή δίνεται η ευκαιρία στο διδάσκοντα να υπομνήσει τους ορθογραφικούς κανόνες και να κάνει παρατηρήσεις και επισημάνσεις υφολογικής υφής. Μετά τη διαδικασία αυτή γίνεται σύγκριση των δύο κειμένων (αρχικού και τελικού) και αξιολογείται το αποτέλεσμα. Όσον αφορά την επεξεργασία του προφορικού λόγου, αυτή δεν είναι δυνατό να γίνει, παρά μόνο με τη βοήθεια του μαγνητοφώνου. Ο λόγος του μαθητή μαγνητοφωνείται και στη συνέχεια τίθενται σε ακρόαση τα σημεία εκείνα, όπου ο λόγος παρουσιάζει κάποιες ιδιομορφίες (ατυχείς εκφράσεις, μορφοσυντακτικά, φωνητικά και άλλα λάθη) και γίνεται με συμμετοχή όλων των μαθητών προσπάθεια βελτίωσης του λόγου, με κριτήρια βέβαια του προφορικού λόγου.

III Δραστηριότητες δομής

Πρόκειται για δραστηριότητες - μαθήματα, με τα οποία επιδιώκεται να γίνει κατανοητός ο μηχανισμός και η δομή της ελληνικής γλώσσας. Δεν αντιμετωπίζονται όμως οι δομές ως αφηρημένες κατασκευές, αλλά ως λειτουργικά εργαλεία, η γνώση και η συνειδητοποίηση των οποίων επιτρέπει την παραγωγή σωστών μορφοσυντακτικά προτάσεων· δεν περιορίζεται δηλαδή η διδασκαλία στην απομνημόνευση του κλιτικού συστήματος ή της μορφολογίας ή των κανόνων που διέπουν το σύστημα αλλά επιχειρείται να γίνει κατανοητή η λειτουργία του κάθε γλωσσικού στοιχείου σε σχέση με τα άλλα γλωσσικά στοιχεία που έχουν διαφορετική λειτουργία. Προς την κατεύθυνση αυτή οι δραστηριότητες έχουν πολλά κοινά στοιχεία με τις δραστηριότητες παραγωγής λόγου, αλλά η όλη διαδικασία είναι επικεντρωμένη στη διδασκαλία ενός συγκεκριμένου γλωσσικού στοιχείου. Για την επίτευξη του στόχου αυτού χρησιμοποιούνται τεχνικές δανεισμένες από την επιστήμη της Γλωσσολογίας, όπως αντικαταστάσεις, αφαιρέσεις, μετασχηματισμοί, αλλαγές θέσεων των γλωσσικών στοιχείων που έχουν την ίδια λειτουργία κτλ. Βέβαια τέτοιου είδους τεχνικές είναι κατάλληλες για μαθητές που γνωρίζουν διαισθητικά τη γλώσσα τους. Τη διαίσθηση αυτή δεν μπορεί βέβαια να την απαιτήσει κανείς από μη ελληνόφωνους μαθητές, οι οποίοι δε γνωρίζουν καθόλου τη γλώσσα διδασκαλίας, στα αρχικά τουλάχιστον στάδια εκμάθησής της. Γι' αυτό στα πρώτα στάδια μπορεί η διδασκαλία της δομής να γίνει με δομιστικού τύπου ασκήσεις και με παράλληλη διδασκαλία της μορφολογίας. Μετά το στάδιο αυτό μπορεί η διδασκαλία να επικεντρωθεί στην κατανόηση της λειτουργίας των γλωσσικών στοιχείων και του μηχανισμού της ελληνικής γλώσσας. Έτσι οι μη ελληνόφωνοι μαθητές θα μπορέσουν σταδιακά να εσωτερικεύσουν, να συσχετίσουν και να κατανοήσουν τις βασικές δομές της νέας ελληνικής γλώσσας με τρόπο ανάλογο με αυτόν που εσωτερικεύει το παιδί της προσχολικής ηλικίας τις δομές της μητρικής του γλώσσας, χωρίς διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού.

Κλείνοντας θα ήθελα να κάνω και μερικές παιδαγωγικού χαρακτήρα προτάσεις: οι μαθητές της πρώτης κατηγορίας, οι οποίοι δε γνωρίζουν καθόλου ελληνικά, είναι καλό να διδάσκονται για ένα μικρό διάστημα τα ελληνικά από δασκάλους, οι οποίοι γνωρίζουν ελληνικά και ορισμένα στοιχεία από τη μητρική γλώσσα των μαθητών. Στο στάδιο αυτό μπορεί να δίνονται τα βασικά στοιχεία της ελληνικής γλώσσας με μικρούς καθημερινούς διαλόγους και να γίνεται συσχετισμός και σύγκριση με τη γλώσσα προέλευσης. Στο επόμενο στάδιο μπορεί να γίνεται διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας από δασκάλους που δεν είναι απαραίτητο να γνωρίζουν στοιχεία της μητρικής γλώσσας των μαθητών με ασκήσεις δομιστικού

τύπου και παράλληλη χρήση της διδασκαλίας της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας.

Για τους μαθητές της δεύτερης κατηγορίας μπορεί να εφαρμοστεί ένα σύντομο στάδιο με δομιστικού τύπου ασκήσεις και σύντομους διαλόγους και στη συνέχεια διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας με τη μέθοδο της λειτουργικής χρήσης.

Για τους μαθητές της τρίτης κατηγορίας μπορεί να εφαρμοστεί απευθείας η παραπάνω μέθοδος.

Όλα αυτά βέβαια δεν είναι δυνατό να έχουν επιτυχία, αν δε συνδυαστούν και με κάποιες αρχές κοινωνικές και παιδαγωγικές, όπως είναι οι παρακάτω: α) διαπολιτισμικό σχολείο, β) συνεχής επιμόρφωση των δασκάλων, γ) μαθητοκεντρική αντίληψη στη διδασκαλία, δ) συνεχής αξιολόγηση του Προγράμματος.